

ДМИТРОШКІН Д.Е.
(Хмельницький нац. ун-т)

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ СПОРТИВНИХ ТЕРМІВ-КОМПОЗИТІВ

American sports terminology is a system comprising various language means and peculiarities of its formation and further usage. Compound sports terms are used frequently both in sports context and in everyday life. The process of sports compound terms formation is not spontaneous it has its grounds both historical and cultural.

Key words: *the core of compound semantics, multi-component constructions, root morpheme.*

Організація будь-якої терміносистеми завжди є результатом процесу складного і достатньо тривалого, оскільки залежить не тільки від ряду чинників і умов, але і від їх взаємодії. Відомо, що існують професійні підсистеми мови, які впливають на літературну норму мови. До таких підсистем належить мова спорту. На погляд інтелектуалів, спорт і досі залишається загадкою, чимось далеким від науки і сприймається як щось розважливе і несерйозне. Така думка не відповідає дійсності, особливо коли мова йде про спорт в Сполучених Штатах Америки. Достатньо згадати лише чотири головні види спорту (хокей, бейсбол, американський футбол, баскетбол), матчі яких спостерігає вся країна, а мовлення спортивних коментаторів вільно проникає у суспільство. Говорячи про мову спорту, необхідно зазначити, що велика кількість слів, які ми розглядаємо, є термінами. Тому необхідно також звернути увагу на певні особливості термінів і самого процесу термінотворення. Загальні особливості утворення термінів пов'язані з характерними ознаками терміна, які відрізняють його від загальноживаних слів.

Основною метою нашого дослідження є виявлення особливостей утворення спортивних термінів за допомогою основоскладання, їх вживання в сучасній англійській мові.

Для вирішення поставленої мети ми ставимо такі завдання:

- з'ясувати причини продуктивності спортивних термінів-комполітів;
- описати процес породження спортивної термінології;
- виявити основні шляхи процесу детермінологізації спортивних термінів-комполітів, проілюструвати їх вживання у повсякденному мовленні.

Предметом нашого дослідження американський спортивний дискурс, його терміносистема а також вживання спортивних термінів у різних видах засобів масової інформації та у побуті.

Об'єктом дослідження є структурно-складні спортивні терміни. Окрема увага звертається на процес їх породження, детермінологізації та вживання як контексті спорту, так і у побуті.

Терміни утворюються як найменування понять, пов'язаних з вузькою професійною галуззю. Вони слугують засобом спілкування певної групи людей

в певних умовах. Таким чином, терміни з'являються в професійному середовищі і вживаються лише в термінологічній функції. Термінологічне утворення – процес свідомий, не стихійний. Так, наприклад, термін **quarterback** (розігруючий квотербек, американський футбол) складається з двох слів *quarter* і *back*, а сам термін позначає позицію гравця, який розташовується на чверть футу позаду інших. Свідоме утворення складних термінів спостерігається в усіх видах спорту. При цьому, в якості складових компонентів, в архітектоніці композитної номінації, кореляти різної лексико-десигнативної приналежності можуть використовуватись різні частини. Так, слово **linedrive** (удар, після якого м'яч полетів по прямій траєкторії) складається з двох іменників **line** і **drive**, **all-star game** (матч всіх зірок) – займенник та іменник, **blueliner** (захисник, хокей) – прикметник та іменник. Даний приклад засвідчує можливість утворення складно похідних спортивних термінів із додаванням дериватив: **blue line** + *er*. В англійській мові не існує слова **liner**, яке б позначало захисника. Лише завдяки особливостям спортивної термінології (*blue line* “синя лінія” – лінія захисту), в процесі основокладання з'являється можливість подібні лексичні одиниці. Численні приклади складних термінологічних утворень в галузі спорту є свідченням свідомого, продуманого утворення: **crosschecking, five-hole, highsticking, wristshot, baseline, snapshot, to stickhandle, wraparound**.

Такі слова лексично мотивовані, а їх значення закріплене не лише у спеціальних словниках, а й часто вживається у повсякденному мовленні, переважно як метафори [Даниленко 1973, с. 75]. Багато спортивних термінів належать до фонові термінології, наприклад, складна сполука типу **fourth-and-call** (американський футбол), яка буквально означає четверта спроба і м'яч переходить супернику, у політичних текстах вживається для того, щоб наголосити, що той чи інший політик має останню спробу щось змінити: *Bush Jr. Is at fourth-and-call situation here as this decision comes to be the crucial one. Буш молодший має останній шанс, а його наступне рішення буде вирішальним.*

Свідоме утворення термінів дає можливість штучно вводити в галузеві термінології спеціалізовані за значенням словотвірні морфеми, які дають можливість пов'язати певну класифікаційну систему понять з певною системою мовних засобів вираження цих понять. Так, можна зокрема згадати терміноелементи типу *-high, -best, -standard, -like*: **career-high stats, Jordan-best performance, major league-standard, wizard-like play**. *Edgar Renteria has reached his career-high stats just at the halfway point of the season. We can only imagine what comes at the end of the regular! Едгар Рентерія досяг своїх найкращих показників у кар'єрі, а сезон якраз у розпалі. Можна лише уявити, чого він досягне під кінець регулярного чемпіонату!* [електронний ресурс mlb.com].

Володіючи загальними якостями вираження, такі терміноелементи почали проникати в різні види спорту, де вони мають чітко фіксоване значення.

Свідоме термінотворення робить його контрольованим. В наш час, регульоване і упорядковане термінотворення викликано термінологічним

вибухом, який виник в результаті сучасної технічної та соціальної революції, що породило процес диференціації та інтеграції наук. Контроль і регулювання процесу термінотворення відбувається на тому етапі розвитку галузевої термінології, коли вона вже пройшла процес формування. Даний контроль реалізується в створенні різноманітних термінологічних словників.

Словотвірний акт утворення терміну дещо складніший ніж аналогічного процесу для загальноживаного слова. Якщо для останнього достатнім є будь-який з видів словотвору, то для терміни важливою також є дефініція поняття. Так, термін **tight end** позначає гравця, який саме грає щільно з лінією оборони, наприклад *Mark Burres is a premier tight end in this league, who strives for every ball, every play.* Марк Буррес – тайт енд найвищого татунку, він завжди бореться за кожен м'яч, кожен розіграш [електронний ресурс nfl.com], **sinbin** – лава штрафників у хокеї, наприклад *He got two minutes in the sin bin for spitting his chew on the ice. I knew crossing over from baseball to hockey would be tough for this kid.* Він відсидів дві хвилини на лаві штрафників за те, що виплюнув кану ні лід. Я так і знав, що цьому хлопцю буде важко перейти від бейсболу до хокею [електронний ресурс nhl.com], **forehand volley** – прямий потужний удар в тенісі, наприклад *The Russians would eventually end up in a tiebreaker, where Petrova would save two match points before evening match with a forehand volley winner.* В результаті, протистояння росіянок завершилось у додатковому вирішальному поєдинку, в якому Петрова відіграла два матчпоінти і завершила вечірній поєдинок переможним прямим потужним ударом [електронний ресурс nba.com].

Акт термінологічного утворення залежить від класифікації поняття, в ряді якого буде знаходитись новоутворений термін, адже терміни одного класифікаційного ряду повинні бути утворені за однією словотвірною моделлю. При цьому варто зазначити, що термін не лише називає поняття, а й в певній мірі виражає його зміст. Можливо ця остання якість термінів викликає необхідність утворення переважно термінів-сполук, які можуть більш повно відобразити певне поняття. У терміні-слові ця роль належить словотвірним морфемам.

При виявленні певних особливостей термінотворення необхідно звернути увагу на таке питання – що являє собою набір засобів, залучений до активного термінотворення і використовується в якості терміноелементів? Так, можна виділити дві групи засобів: словесні та символічні. До вербальних належить використання існуючих, загальноживаних слів національної мови. До символічних належать знаки, графічні символи, цифри тощо.

Говорячи про утворення від термінів від основ власних назв, варто зазначити, що зазвичай вони вирізняються нестійкістю, недовготривалим вживанням. Для спорту характерне більш стійке та довготривале вживання термінів, утворених від власних назв. Так, наприклад термін **Gordy Howe hat trick** (забитий гол, результативний пас та вилучення за одну гру, хокей) позначає своєрідний рекорд, який таким не являється. Даний хет трік можна виконати, досягнути, але ніколи не перевершити, адже така комбінація

досягнень за одну гру була названа на честь гравця, який вперше це виконав. За гру можна вилучатись і два і три рази, забивати більше ніж один гол, віддавати стільки ж результативних передач, але поєднання всього цього разом є чимось особливим, що знайшло своє відображення на лексичному рівні. *Donald Brashear just got beaten up badly and is going to the sin bin but with the goal and assist he scored earlier, he'll be pleased to know that he has the Gordy Howe Hat Trick tonight.* Дональду Браширу не пощастило і він відправляється на лаву штрафників. Проте у його активі вже є закинута шайба і результативна передача, тому він мабуть задоволений так званим хет триком горді Хоуа (гол, результативна передача і вилучення в одній грі) [електронний ресурс nhl.com]. Саме тому можна вважати, що термін **Gordy Howe hat trick** є довготривалим, стійким, а його значення, для американського суспільства, відоме не лише із спеціальних словників та довідників.

Використання греко-латинських терміноелементів теж притаманне американському спортивному дискурсу. Термінам, утвореним на основі греко-латинських терміноелементів не властива полісемія. Не будучи спеціалістом в конкретній галузі знань, можна орієнтовно здогадатися значення термінів, які являють собою складні утворення греко-латинських елементів, знаючи їх стандартну семантику. Використання греко-латинських терміноелементів фактично не обмежено. З їх допомогою, шляхом звичайного приєднання, легко утворюються складні найменування. Такі складні слова нечисленні в американському спортивному дискурсі, а їх роль зводиться до опису, наприклад **alfa-formation, mega-blast**.

В процесі термінотворення поєднуються дві протилежні тенденції деривації – утворення максимально коротких найменувань, яке здійснюється шляхом аббревіації, і утворення, шляхом універбації, багатокomпонентних голофрастичних конструкцій композитного типу, яке здійснюється засобами основоскладання, наприклад **player-in-the-crease-stick-interference** (затримка ключки гравця, який знаходиться у воротарському майданчику). *Nolan has been penalized for player-in-the-crease-stick-interference in front of the opposition goal, what the hack was he thinking about? Нолана відправили на лаву штрафників за затримку ключки суперника у воротарському майданчику команди суперника. І про що тільки він думає?* [електронний ресурс nhl.com]

Необхідно зазначити, що складні лексичні одиниці даного типу є нестійкими, незакріплені у словниках, тому ми розглядаємо їх як okazіональні. Okazіональний характер даних композитів не означає, що вони використовуються лише в окремих випадках лише окремими персонами [Ульман 1970, с.23]. Дані okazіоналізми не є авторськими, а їх вживання є досить поширеним у мові спортивних коментаторів та на шпальтах спортивних газет і журналів. Наприклад, вирази типу **puck-in-the-face** (ситуація, коли шайба влучила в обличчя), **come-from-behind victory** (перемога, яку команда здобула будучи змушеною відіграватись, переважно 2 і більше голів) утворюються не за певними моделями, а шляхом об'єднання цілого речення в одну складну конструкцію, значення якої впливає зі смислу цілого речення.

Такі складні утворення завжди є прикметниками або іменниками і позначають певні ситуації на ігровому майданчику.

Семантичне термінотворення – постійний і традиційний прийом в термінології. Так, наприклад, композит **headhunter** не просто позначає гравця, який завжди намагається поцілити у голову, а описує тип гравця, його роль в команді, стиль гри та функції, покладені на нього. У лексемі **facewash** елемент **wash** має наближене до ‘ вмивання ’ етимона, а сам композит буквально перекладається як грубі, зневажливі дії по відношенню до суперника. Змінюючи контекстуальне середовище та семантичну структуру конститuentів, коренева основа **wash** змінює і своє значення, що є характерною рисою термінотворення в спортивному дискурсі. Так, у композиті **redwash** компонент **wash** позначає своєрідне ‘ змітання ’, а композитна семантика ідентифікується як “червона” команди (команда Феррарі у формулі 1) протягом тривалого часу, а саме 7 років поспіль. Улюблена фраза хокейних коментаторів **biscuit-in-the-basket** вже стала загальноновизнаним терміном, адже її почали використовувати і самі гравці, тренери, спортивні репортери. Віддалене від спорту значення елементів **biscuit** і **basket** породжує досить просте і популярне поняття – гол, а саме – шайба у воротах. Семантичний спосіб термінотворення залишається актуальним і сьогодні. В сучасному спорті активно використовуються образно переосмислені слова, з тією лише різницею, що це переважно слова з віддаленим значенням: **underdog, wild-card, to grayshirt, to pinhook, to cupcake, chili-dipping**.

Синтаксичний спосіб словотвору є одним із найпродуктивніших способів розширення лексичного складу, у нашому випадку галузі спорту. Сюди входять не лише наближені до біном, а й термінологізовані словосполучення, що відповідають одному поняттю: **chocolate foot, suspect serve, cherry picker, Nintendo slider, Bugs Bunny changeup, odd man rush**.

В термінології чітко виражено багато тенденцій, дія яких спрямована на підсилення трьох магістральних тенденцій, а саме: 1) посилений ріст власне термінологічного фонду словотворення; 2) тенденція до гніздового словотвору, створення комплексів найменувань, пов’язаних спільною основою; 3) підсилення взаємної обумовленості продуктивності словотвірної моделі і вживання найменувань, створених за даною моделлю.

Всі особливості функціонування словотвірних моделей при створенні термінів підпорядковуються необхідності більш повної реалізації семантичної відповідності того, що позначає і позначеного [Андрусак 2003, с. 15]. У термінології немає певного словотвірного апарату з притаманними лише їй прийомами і засобами створення термінів. Термінологія спорту відбирає такі риси і ресурси, які дають можливість забезпечувати словотвірну якість термінологічної лексики.

Мова спорту являє собою певний загальний варіант мовлення в мініатюрі, адже спорт залишається моделлю суспільства, що визначається його місцем у соціумі. Для багатьох американців спорт завжди був, є і залишатиметься чимось особливим, а команди, гравці, особистості виступають своєрідними

іконами, на які моляться запеклі фанати. Так, наприклад, Дві найпопулярніші бейсбольні команди *New York Yankees* і *Boston Red Sox* стали своєрідним культом, а за грою цих команд спостерігають десятки мільйонів вболівальників. Тому не дивно, що лексика, яка вживається під час трансляції цих матчів коментаторами, гравцями, певні терміни проникають у мову і стають загальноживаними словами, наприклад **can-of-corn** (легко спійманий м'яч/легко щось зробити), **grab-a-seam** (зафіксувати шви/обрати правильну позицію у житті), **wild pitch** (неточний кидок/серйозна невдача). *Edmonds makes just one step for a can-of-corn here in the 3rd / - How did you manage to do that? – Oh, that was really can-of-corn for me. Едмондс робить лише один крок і легко ловить м'яч у третьому іннізі / - Як тобі вдалося це зробити? – А, легше не буває. Jorge Posada is distinguished as a player with great grab-a-seam technique. That ability puts him among top catchers of the league / No, no you've done bad grab-a-seam, come up with something new. Хорхе Посада вирізняється як гравець, який вправно знаходить шви на м'ячі. Це робить його одним із найкращих кетчерів ліги / Ні, ні, ти підходиш не з того боку, краще вигадай щось нове. Clemens comes with another wild pitch in the game. He'd better change his attitude to his curveball / The senator made another wild pitch during his press conference. That will lower his popularity around the nation. І ще один неточний кидок від Клементя. Краще йому замислитись над тим. Як він кидає кручені м'ячі / Сенатор знову зробив невірний крок під час прес конференції. Тепер рівень його популярності по всій країні зменшиться. Необхідно зауважити, що складні утворення типу *grab-a-seam*, *can-of-corn*, тобто такі, які включають у себе прийменники, частки не закріплені у лексикографічних джерелах, а тому є оказіональними [Мэскал 2005, с. 11]. Роль і вплив мови спорту визначається його місцем в суспільно-політичному житті американців. У великій мірі її можна розглядати як складову частину національного мовлення, або ж як професійну мову, яка дуже сильно впливає на загальну мовну лексику. Виступи таких культових особистостей як Уейн Гретцкі, Майкл Джордан, Рафаель Шуммахер, Тайгер Вудс, Андертейкер сприяла появі та швидкому поширенню чималої кількості слів, багато з яких є складними, наприклад **mindgame** (залякувати суперника, хитрувати ще до початку матчу, використовуючи різноманітні спец ефекти, стиль одягу, поведінки тощо). Такий прийом є одним з улюблених дуже популярного у США врестлера Андертейкера, тому не дивно, що це поняття швидко проникло у загальноживану мовлення. *The Undertaker's entrance has mindgame for years. I tell you that are 25% of victory / Don't play mindgames with me, I'm not going to be your slave. Вихід на ринг Андертейкера впродовж років вражає його суперників. Можу точно сказати, що це вже 25% перемоги / Не намагайся хитрувати зі мною, я не збираюсь прислуговувати тобі [електронний ресурс wwe.com].**

Проблема впливу мови спорту на загальну мову в різні часи ставала проблемою досліджень. У своїй дисертації “*Die Versorgung deutschen Sprache im 20. Jahrhundert*” М. Беус високо оцінює роль спортивного жаргону, розглядаючи його як “місце появи та оновлення мови спорту”.

Спортивні терміни-жаргонізми, а особливо метафори відіграють в сучасній англійській мові особливу роль [Вороб'єв 1972, с. 122]. Причиною цього є популярність, загальна доступність і релігійна необмеженість спорту. Крім того, вплив спорту і, відповідно, обслуговуючої його лексики, залежить від місця спорту в пресі, на телебаченні, радіо, Інтернеті, кількість глядачів і людей, задіяних у спорт. Так, наприклад, Super Bowl (щорічний фінал в американському футболі) лише у Сполучених Штатах збирає щорічно 40-50 мільйонів глядачів біля телеекранів, щорічний турнір в рестлерів *Wrestlemania* з року в рік б'є рекорди відвідуваності на стадіонах (80-90 тисяч глядачів) і мільйони перед екранами телевізорів. *The champion can win either by pinfall or submission, there will be no countouts or disqualifications / Man, the way you crashed him, it was a barefoot pinfall. Чемпіон може виграти лише нокаутом або ж якщо суперник здасться. У матчі не буде дискваліфікацій і зупинок / Вау, те як ти його переміг, це просто чистий нокаут.*

В спорті в цілому, а особливо в бейсболі, найбільш рельєфно відображаються характерні особливості сучасного суспільства, шляхи реалізації конкретного індивідуума. В цьому плані бейсбол виходить на перший план. Як наслідок, мова спорту відображає тенденції в суспільстві, культурі і національній мові. Розмовно забарвлені позначення спеціальних понять мови спорту демонструють певну схожість з ідеологізованими політичними термінами, які характеризуються такою ознакою як поліемоційність, залежно від світоглядних або суспільних умов функціонування. Як ми бачимо, утворення спортивних термінів є процесом свідомим, а основокладання приймає у ньому активну участь. Семантика кожного спортивного терміну-комpositу має певне пояснення, тлумачення. Популярність спорту, особливо у Сполучених Штатах, сприяє швидкому процесу детермінологізації спортивних термінів, які проникають у повсякденне мовлення і міцно закріплюються у ньому. Однак варто відмітити, що переважна більшість спортивних термінів-комpositів (82%) є okazіональними. Попри широку розповсюдженість, такі лексичні одиниці не закріплені у словниках, а їх значення відоме лише носіям мови або людям, які цікавляться спортом в Америці. Сюди відносяться певні спортивні жаргонізми, слова та вирази, взяті із коментарів спортсменів, складні лексичні конструкції, які вживають спортивні коментатори, автори спортивних видань тощо. Невеликий відсоток зареєстрованих у словниках спортивних термінів-комpositів становлять правила гри, частини спортивного майданчику тощо. Тому необхідно зазначити, що спортивна термінологія є фоною і вимагає енциклопедичні знання при її дослідженні. Аналіз спортивних термінів-комpositів має значні перспективи для подальшого дослідження через брак відповідної літератури та унікальні особливості утворення та вживання. Аналіз досліджуваної терміносистеми з урахуванням саме вищезгаданих чинників міг би сприяти отриманню повнішої інформації про дану сукупність спеціалізованих термінологічних одиниць.

Література

Андрус'як І.В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.

10.02.04 “Германські мови” – Київ, 2003. – 20 с. *Воробьёв В.Т.* Пути развития и способы образования спортивной лексики современного немецкого языка: дис. фил. наук: 10.02.04 “германские языки” – К., 1972. – 212 с. *Данилекно В.П.* О терминологическом словообразовании. – М.: Вопросы языкознания №4, 1973. – 241 с. *Мэскалл Б.* Ключевые слова в средствах массовой информации: пособие по английскому языку. – М.: Издательство АСТ, 2005. – 245 с. *Ульманн С.* Семантические универсалии. – М.: Новое в лингвистике Вып. 5, 1970. – 189 с. *Major League Baseball* [електроний ресурс] Режим доступу: www.mlb.com. *National Basketball Association* [електроний ресурс] Режим доступу: www.nba.com. *National Football League* [електроний ресурс] Режим доступу: www.nfl.com. *National Hockey League* [електроний ресурс] Режим доступу: www.nhl.com. *World Wrestling Entertainment* [tktrnhjybq htcehc] Нt;bv ljcnege^ www/wwe.com.

ЄНІКЄЄВА С.М.

(Запорізький нац. ун-т)

САМООРГАНІЗАЦІЯ СЛОВОТВІРНОГО РЯДУ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

The synergetic principles of Modern English word-formation series as complex units are regarded in the article. On the bases of analysis of word-formation series' functioning and developing there ascertained the mechanisms of their self-organisation. The list of new English affixes generating word-formation series is compiled.

Key words: *self-organization, synergetics, verbocreation, word-formation series, fluctuation, bifurcation point, attractor.*

Еволюція мови виявляється насамперед у саморегуляції та самоорганізації її словникового складу, що здійснюються шляхом залучення до лексики нових одиниць і звільнення від слів, що втратили свою комунікативну актуальність. Формування нових лексичних одиниць значною мірою залежить від вербокративної потенції мови, від багатства інвентаря словотворчих засобів та досконалості механізмів словотворення. Науковці зазначають, що кількісні зміни в словниковому складі сучасної англійської мови, яка переживає справжній “неологічний бум”, супроводжуються якісними змінами в шляхах, способах і засобах його збагачення [Зацный 2000, с. 4; Зацный 2001, с. 4]. З огляду на це актуальним стає дослідження механізмів, що забезпечують здатність мовної системи в цілому і лексичної та словотвірної ендосистем зокрема еволюціонувати, зберігаючи при цьому свою аутентичність.

Значну допомогу в аналізі принципів еволюції як мовної суперсистеми в цілому, так і її ендосистем, може надати застосування ідей синергетики. Так, екстраполяція ідей синергетики на дослідження вербокративних процесів, що відбуваються в сучасній англійській мові, на наш погляд, може сприяти виявленню внутрішньомовних принципів самоорганізації та саморегуляції словотвірної ендосистеми, розкриттю синергетичної сутності інноваційних явищ та процесів.